

Сараєва О.

Гуманістичні засади виховної системи В.Сухомлинського

На сучасному етапі світова педагогічна громадськість звертає увагу на проблеми виховання підростаючого покоління, адже останні події в світі (криза урбанізації, екологічні катастрофи, загострення міжнаціональних суперечностей і конфліктів) неодноразово демонструють зменшення вартості життя Людини, визнання її як особистості, нівелювання її потреб та інтересів. Це підтверджує важливість реформування всіх сфер людської діяльності.

Прийняття таких документів як Національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття), Закон України “Про загальну середню освіту”, “Концепція національного виховання”, “Концепція громадянського виховання в умовах розвитку української державності” (проект) і визначило основні стратегію, напрями і завдання виховання, серед яких: формування в молоді поваги до прав і обов’язків людини, відповідальності за свої дії, вміння конструктивно взаємодіяти і будувати стосунки з оточуючими на засадах гуманізму, толерантності, справедливості, формування в учнів культу інтелектуальної і фізичної праці, поєднання інтересів учнів і вчителів, виховання в молоді почуття національної свідомості й гідності.

В основі сучасної виховної системи знаходиться дитина, її індивідуальні здібності й інтереси. До проблеми гуманізму в педагогіці звертались в різні часи К.Роджерс, Дж.Браун, К.Паттерсон, А.Маслоу, Ш.Амонашвілі, М.Гузик.

Найбільш повно відповідають вимогам сучасності, сприяють поглибленню гуманістичної спрямованості виховного процесу у загальноосвітній школі теоретичні погляди і практичний досвід В.О.Сухомлинського з виховання всебічно розвиненої особистості. У розв’язанні завдань становлення системи української національної освіти на сьогодні велике значення має вивчення і впровадження в життя гуманістичної спадщини В.Сухомлинського, який віддав свої серце, розум,

життя пізнанню, розвитку, щастю сотні школярів Павлиша, а його педагогічні ідеї вивчає і шанує педагогічна громадськість світу.

Виховна система педагога пронизана ідеями людяності, гуманізму, любові, поваги до людини, високої вимогливості, розуміння серцем інших людей, співчуття і допомоги, реалізація яких відображена в 50 монографіях і книгах, 625 статтях В.О.Сухомлинського, а саме: “Виховання патріотизму у школярів”, “Праця і моральне виховання”, “Народження громадянина”.

У пошуках нових підходів до організації навчально-виховного процесу у школі Василь Сухомлинський на перший план ставить гуманістичні ідеї та орієнтири, що ґрунтуються на повазі особистості дитини, турботи про її розвиток. Такий підхід передбачає визначення кожного вихованця як унікальної особистості, його прав на життя і щастя, ставлення до нього як суб’єкта власного розвитку, опору у його вихованні на сукупність знань про людину та високу педагогічну майстерність. В основу такої системи великим вченим було покладено принципи: народність, природо і культуровідповідність, гуманізм і демократизм, самостійність, активність, громадянської зрілості.

Мета дослідження: цілісно проаналізувати історіографію та дослідження гуманістичних засад педагогічної системи В.О.Сухомлинського.

Завдання: проаналізувати праці історіографії, публіцистики та наукових досліджень сучасних педагогів про педагогічну систему В.О.Сухомлинського, його підходи до організації навчально-виховного процесу в школі на засадах гуманізму та демократизму, актуальність і цінність його спадщини на теперішньому етапі розвитку світової педагогічної думки.

Науково-педагогічна спадщина була, є і буде постійним об’єктом вивчення науковців не тільки в Україні і за кордоном.

Ще за радянських часів з’являються наукові дослідження присвячені вивченню окремих аспектів педагогічної спадщини В.Сухомлинського: естетичне виховання (Т.Будняк), розумове виховання (Н.Базидевич), трудове

виховання (Р.Пузинкевич), громадянське виховання (О.Бик). Але, як зазначає Н.Гупан, значна кількість дисертацій, присвячених педагогічній спадщині В.Сухомлинського, виконувалось в руслі радянських парадигм виховання... пристосовували його спадщину до існуючого ладу” [2; 245]. В 90-ті роки не згасає науковий інтерес до ідей педагога-практика. З’являються монографії, дисертаційні дослідження, в яких розширюється аспект вивчення та реалізації в практиці навчання та виховання дітей теорії і практики організації навчально-виховного процесу в науковій спадщині В.Сухомлинського, а також виокремлюються підходи до реалізації положень педагогічної системи вченого в умовах сьогодення.

В 90-ті роки ХХ століття сформувався напрям в історії педагогіки – “сухомлиністика”, який об’єднує вчених України, Росії, Китаю, Греції, Вірменії, Німеччини.[7 ; 6]

З метою поглибленого вивчення та впровадження творчої спадщини педагога-новатора проводяться симпозиуми (Німеччина, 1991; Греція, 1992), науково-практичні конференції (Львів, 1972; Київська обл., 1977; Чебоксари, 1978; Анапа, 1979; Кіровоград, 1983), педагогічні читання й семінари (II Міжнародні педагогічні читання “Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю”, X Всеукраїнські педагогічні читання “Василь Сухомлинський і сучасність: особистість вчителя”), створюються клуби (“Літопис” м. Луцьк, “Ватра” м. Івано-Франковськ, “Сухомлинець” м. Чебоксари), гуртки (“Ми – сухомлинці” М.Новгород), кімнати-музеї (СШ № 3 с. Ува, Удмуртія), асоціації (Українська асоціація В.Сухомлинського), товариства (Міжнародне товариство послідовників В.Сухомлинського).

Вивчення наукової літератури доводить, що на жаль повного системного вивчення спадщини В.Сухомлинського не відбулося. У більшості випадків напрями досліджень співпадали з завданнями школи. В 1984 р. в СРСР було проведено реформу загальноосвітньої і професійної школи, головним завданням якої був перехід дітей на навчання з шестирічного віку. І таким чином зріс інтерес науковців до проблеми навчання шестирічних

першокласників в спадщині В.Сухомлинського, адже довготривалий експеримент було розгорнуто саме у Павлиші. Це один із прикладів і їх можна навести безліч і на сьогодні це науково підтверджено і тільки перед освітою, школою поставали нові завдання – науковці і практики зверталися до відповіді на хвилюючі, болючі, нерозв’язанні запитання до Сухомлинського, до його досвіду, до його спадщини. А так як педагогічна система була вибудована В.Сухомлинським комплексно, а вивчалась залежно від розвитку науки, зміни ідеології.

Гуманістична основа навчально-виховного процесу ґрунтується у Сухомлинського на положеннях про безумовну цінність і неповторність людини, її індивідуальну свободу і гідність, право на щасливе життя і творчість, на створення умов всебічного розвитку особистості кожної дитини. Педагогічне кредо гуманіста – безмежна любов до дітей, віра в талановитість кожної дитини, в добру її основу. “Віра в людину – могутня моральна сила, яка втілює в собі саму суть відносин в нашому суспільстві, ...хороший вчитель – це, насамперед, вихователь, який запалює перед вихованцями яскраве світло розуму, веде їх вперед, допомагає переборювати труднощі... хто у кожному своєму вихованцеві бачить велику людину в майбутньому” [8 ; 205-206].

Ідея врахування і розвиток індивідуальних особливостей і можливостей кожної дитини пронизувала всю систему життя і діяльності школи Сухомлинського: – в своїх працях педагог виділяє завдання навчально-виховної роботи (виявити і розвивати неповторну людську індивідуальність з 1-го класу, розкрити творчі сили кожної дитини); - основні принципи і умови розвитку дитини (любов, оптимізм, повага гідності, справедливості, підтримки, захищеність від зла, мудра вимогливість, відповідальність за кожну дитину, поблажливість до дитячого невміння та незрозуміння тощо); - зміст навчання і виховання (зв’язок з життям, з історією рідного краю, народу, України, світу; диференціація учбової інформації в залежності від рівня розвитку, можливостей, інтересів дітей; підбір учбового матеріалу,

системи занять з перспективою досягнення успіху, почуття гідності і розвитку кожної дитини); - методику організації життя, навчання, виховання в школі, сім'ї, в навколишньому середовищі з перспективою виховання гідної всебічно розвинутої щасливої справжньої Людини і патріота Батьківщини.

Любов і повага, віра в добре начало в кожній дитині і висока мудра вимогливість до її життя, бажання зрозуміти, допомогти у розвитку розуму і серця кожного вихованця, захистити від зла і навчити людяності, оптимізму, творчому підходу, активності в житті – ці і ще багато інших основ гуманізму до душі, серця, розуму, почуттів, діяльності кожного вихованця Павлиської школи. Духовним началом в мудрій людській любові Сухомлинський вважав потребу в людині, відданість один одному; поваги до людини, шанування її свободи, доброї волі, обов'язку перед іншими людьми, державою. “Щоб уберегти себе від байдужості, треба опанувати співчуття, жалість і разом з тим високу принциповість і вимогливість, нетерпимість і непримиренність до зла, уміння відрізнити невинні людські слабкості від вад, що калічать душу” [9 ; 192].

Такі високо моральні вимоги ставив педагог перед кожним вихованцем, бо любив “не ту дитину, яка вона є, а ту, якою вона повинна бути”, і чим складніша дитина в морально-інтелектуальному, фізичному розвитку, тим більше він любив її, приділяв увагу, роками створював умови для повноцінного розвитку. В роботі “Як виховати справжню людину” йдеться про моральний гуманістичний ідеал, що увібрав в себе найкращі риси менталітету українського народу. Педагог розкриває конкретні принципи, істини, повчання, настанови, рекомендації щодо гуманістичного виховання і становлення кожної дитини (Чотирнадцять законів дружби, Десять правил не можна, Десять негідних речей і т.д.), що й становлять “педагогічну систему, яка може бути взірцем органічного поєднання національних традицій із загальнолюдськими цінностями” [2;122]. Бо формування ставлення до людини повинно починатися з раннього дитинства з любові і поваги до

батьків, до представників старшого покоління, до рідних, до оточуючих, до людей, що потребують допомоги.

Тільки в роботах Сухомлинського є такі гуманні розділи як “Розуміння життя, добра і зла в ньому”, де найвищою цінністю визнано життя людини, в якому є щастя і горе, біда і страждання, радість, тривога і біль душі. Цьому теж треба вчити кожну дитину, готуючи її до життя серед людей, до гідного місця в суспільстві. “Духовний зв’язок з людьми, почуття співучасті в ділах і пристрастях людських, одухотворення радостями людськими і стражданням горем близьких і далеких своїх співвітчизників – таке ж щастя, як чисте повітря; осягає людина це щастя найглибше тоді, коли втрачає його. Мудрість виховання полягає в тому, щоб людина дорожила цим щастям тим більше, чим більше його має. Страшною бідою є порожнеча душі. Це значить, що в людини немає нічого святого за душею, нічим вона не дорожить і нічому не поклоняється” [10; 224]. Байдужість, безвільність, пасивність – це вже шлях до зла, яке починається з етичної неграмотності, з незасвоєння азбуки людської культури, що примножує справедливість, гідність, велич, щастя кожної людини.

Аналіз педагогічної спадщини В.Сухомлинського дає змогу розглядати родинно-шкільне виховання як складову школи гуманності. На думку педагога-новатора, умова співпраці сім’ї та школи є однією з найважливіших для виховання всебічно розвиненої особистості. Постійно використовуючи і поповнюючи надбання народної педагогіки, він відродив і започаткував у Павлівській школі багато свят. Адже школа стає осередком культури, якщо в ній панують чотири культури: Батьківщина, Людина, Матір і Рідне Слово, які шанують і в родині.

Важливою складовою виховної системи В. Сухомлинського є патріотичне виховання дітей, бо серцевина людини – любов до Батьківщини – закладається в дитинстві. Він підкреслював, що Батьківщина – це не абстракція, не відхилене поняття, а жива дійсність, реальні люди, в числі яких і ми, кожний вчинок проти неї є вчинком проти самих себе. Ми – в

Батьківщині, а Батьківщина в нас. Без цього немає цілісної особистості, немає цілісного характеру. Ми тим більше пізнаємо самих себе, чи м щедріше віддаємо себе Вітчизні, одночасно вбираючи її щедроти і повертаючи їй набагато більше. Патріотичне виховання в Павлівській школі, як і кожен напрямок, проходило через серце – розум – руки кожної дитини. Всі діти брали активну участь в добрих справах для школи, сім'ї, села, країни, людей світу. Наприклад, кожний учень вирощував за 10 шкільних років 100 дерев, пов'язаних з різними ритуалами і традиціями: алеї пам'яті героїв і дружби, дубова роша героїв, куточки краси, розарії. Ця діяльність особливо благодатно впливала на виправлення душ важких дітей, піднімала їх гідність, значимість їх життя і діяльності для радості і щастя інших людей.

Велике значення в розвитку дитини мала праця. Дуже мудро Василь Олександрович знаходить виховні коріння дитячої праці в прадавніх традиціях українського народу: “Найвища педагогічна мудрість трудового виховання полягає в тому, щоб утвердити в дитячому серці народне ставлення до праці. Праця для народу є не тільки суттєвою необхідністю, без якої немислиме людське існування, та й сферою багатогранних проявів духовного життя, духовного багатства особистості. В праці розкривається багатство людських стосунків. Виховати любов до праці неможливо, якщо дитина не відчуває краси цих стосунків. В трудовій діяльності народ бачить найважливіший засіб самовираження, самоутвердження особистості. Без праці людина стає порожнім місцем, говорять у народі. Важливе виховне завдання полягає в тому, почуття власної гідності, особистої гордості вихованця ґрунтувалося на трудовому успіху” [9;239]. Особливо важлива роль радісної творчої праці для дітей, які відстають у розумовому розвитку. Для них праця і успіх в її результатах – стежка для розвитку пам'яті, думки, розуму, логічного мислення.

Через творчу, емоційно насичену, одухотворену гуманізмом і радістю успіху працю, за думкою педагога, можливо і необхідно всебічно розвивати кожну дитину, особливо ту, яка має якісь недоліки в розвитку. Триєдність

виховання через серце → розум → руки дитини для важких дітей, за Сухомлинським проходить через серце → руки → розум. Через працю відбувається розвиток задатків і здібностей, інтелекту, почуття людської гідності, щастя людського життя. Це особливо важливо для дитини, обділеної в чому-небудь долею. В Павлиській школі для цього були створені всі умови: діти вирощували хліб і сади (по традиції навесні учні 1-го класу садили “Сад матері”), кожна дитина за шкільні роки вирощувала 100 дерев (це було пов’язано з різними традиціями), конструювали діти моделі машин і механізмів (48 гуртків в школі), доглядали тварин, будували теплиці, майстрували, працювали в полі, вивчали с/г техніку тощо.

Різнобічний розвиток кожної дитини проходив і через естетичне виховання: малювання, співи, слухання музики і звуків природи, гра на музичних інструментах, художньо-творча самодіяльність. Вони милувалися і творили красу в своїй душі і в докільлі для людей, країни, майбутнього.

Процес пробудження і формування дрімаючих сил дитячої душі, серця і розуму, за Сухомлинським, проходив складний шлях: спостереження → здивування перед докільлям (емоції, уява) → цікавість, допитливість, інтерес, прагнення пізнати світ (музика, малювання, казка, читання, творчість) → розвиток розуму, здібностей (праця, навчання, радість успіху творення краси і добра для людей і природи, щасливе повноцінне життя кожної Людини).

Особлива увага приділялась цим питанням наприкінці ХХ століття, про що свідчать наступні дослідження: Мухин М.И. Гуманистические традиции и новаторства педагогическом опыте В.А. Сухомлинского; Кокериль А.Л. В.О. Сухомлинський. Гуманізм в радянській школі. – Брісбен (Австралія), 1994; Милков Л.А. Гуманистическое воспитание учащихся в педагогическом наследии В.А. Сухомлинского; Остапйовський І.Є. Проблема гуманізації управління школою у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського; Буева И.И. Идеи гуманизации внутришкольного управления в наследии В.А. Сухомлинского и их значение для современной школы.

Таким чином, в гуманістичній педагогіці Сухомлинського в центрі уваги неповторна дитина, її особливості, умови життя і розвитку, виховання справжньої щасливої Людини і Громадянина України.

Подальшого вивчення заслуговують неопубліковані праці та публіцистика В.О. Сухомлинського з питань гуманізації та демократизації навчання та виховання учнів, історіографія та дослідження питань сімейного, трудового, естетичного, правового виховання молоді з позиції педагогіки гуманізму.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Буева И.И. Идеи гуманизации внутришкольного управления в наследии В.А. Сухомлинського и их значение для современной школы. - Автореф. дис... Оренбург., 1996. – 21 с.
2. Гупан Н.М. Українська історіографія історії педагогіки. – К.: “АПН”, 2002. – 224 с.
3. Кокеріль А.Л. В.О. Сухомлинський. Гуманізм в радянській школі. – Брісбен (Австралія), 1994. – 279 с.
4. Милков Л.А. Гуманистическое воспитание учащихся в педагогическом наследии В.А. Сухомлинського. – К., 1987. – 166 с.
5. Мухин М.И. Гуманистические традиции и новаторств педагогическом опыте В.А. Сухомлинського. – М., 1995. Автореф. дис... М., 1995. – 69 с.
6. Остапйовський І.Є. Проблема гуманізації управління школою у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського. – К., 1993. – 130 с.
7. Савченко О. Розвиток сухомлиністики за десять років (1993-2203 рр.)// Освіта України. – 2003. - № 75. – с.6
8. Сухомлинський В.О. Людина неповторна. – К., 1962.
9. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям// Вибр. тв.: В 5 т. – К.,1977. – Т.3. – 670 с.
10. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину// Вибр. тв.: В 5 т. – К., 1976. – Т.2. – 670 с.